

- ⁸ Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 – листопад 1920 рр.: Док. і матеріали. У 2-х томах, 3-х частинах. – Том 2 / Упоряд.: В. Верстюк (керівник) та ін. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2006. – 744 с.
- ⁹ Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики XX – поч. XXI ст. В.Ф. Салабай, І.Д. Дудко, М.В. Борисенко, М.П. Чуб. – К.: КНЕУ, 2006 – 368 с.
- ¹⁰ Литвин В. Історія України: Підручник. – К.: Наук. думка, 2006. – 728 с.
- ¹¹ Міжнародне право: підручник / Ліпкан В.А., Алатипенко В. Ф., Акулов С.О. та ін. / Заг. Ред. В.А. Ліпкана. – К.: КНТ, 2009. – 752 с.
- ¹² Петлюра С.В. Статті. Листи. Документи / Ін-т Досліджень Модерної Історії України в США, Фондація ім.Симона Петлюри в Канаді / В. Сергійчук (сост.). - К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 1999. - Т.3.-615с.
- ¹³ Холод В.В. Лекції з політології: навчальний посібник. – 2-ге вид., стер. – Суми: ВТД “Університетська книга”, 2003 – 408с.
- ¹⁴ Тишкевич М. З листів (1915-1930) // Вісник (Львів). – 1939. – Т.ІІІ. – Кн.9.
- ¹⁵ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 3603. – Оп. 1. – Од. зб. 4.
- ¹⁶ ЦДАВО України. – Ф. 3603. – Оп. 1. – Од. зб. 5
- ¹⁷ ЦДАВО України. – Ф. 3696. – Оп. 2. – Од. зб. 127.
- ¹⁸ ЦДАВО України. – Ф. 3696. – Оп. 2. – Од. зб. 192
- ¹⁹ ЦДАВО України. – Ф. 3696. – Оп. 2. – Од. зб. 280.
- ²⁰ ЦДАВО України. – Ф. 3696. – Оп. 2. – Од. зб. 304.
- ²¹ ЦДАВО України. – Ф. 3696. – Оп. 2. – Од. зб. 379.
- ²² ЦДАВО України. – Ф. 3696. – Оп. 2. – Од. зб. 407.
- ²³ ЦДАВО України. – Ф. 3696. – Оп. 2. – Од. зб. 419.
- ²⁴ ЦДАВО України. – Ф. 3696. – Оп. 2. – Од. зб. 438.
- ²⁵ ЦДАВО. України. – Ф. 3696. – Оп. 2. – Од. зб. 4.
- ²⁶ ЦДАВО України. – Ф. 3766. – Оп. 2. – Од. зб. 2
- ²⁷ ЦДАВО. України. – Ф. 3766. – Оп. 2. – Од. зб. 3.
- ²⁸ ЦДАВО України. – Ф. 3766. – Оп. 2. – Од. зб. 5.
- ²⁹ ЦДАВО України. – Ф. 3766. – Оп. 3. – Од. зб. 1.
- ³⁰ *Le petit Parisien*. – 1919 – 29 août. – 4 р.
- ³¹ *Le Temps*. – 1919. – 23 août. – 4р.

УДК 94(470+571):327:355

Олег ШЕВЧЕНКО
(м. Київ)

Нормалізація політико-дипломатичних відносин і початок співробітництва у військовій сфері між Радянською Росією та Веймарською Німеччиною

На основі аналізу широкого кола джерел і наукової літератури розглядаються основні напрямки військово-технічного співробітництва СРСР і Веймарської Німеччини в 1919-1923 рр., у період, що й на сьогодні залишається найменше дослідженим в історіографії радянсько-німецьких військово-політичних зв'язків першої половини XX ст.

Ключові слова: РРФСР, Веймарська Німеччина, військово-технічне співробітництво, договори.

Oleh Shevchenko (Kyiv). Normalization of political-diplomatic relations and the beginning of cooperation in military sphere between Soviet Russia and Weimar Germany

In this article, based on systematic analysis of reach sources and scientific literature, author reviews the main directions of military-technical cooperation between USSR and Weimar Republic during 1919-1923, the least researched period in the historiography of the Soviet-German military-political relations.

Keywords: RSFSR, Weimar Germany, military-technical cooperation.

Становище, в якому опинилися Німеччина і Радянська Росія на початку 20-х рр. XX ст., мало деякі подібні риси. В обох країнах світова війна викликала великі зміни, мали місце серйозні економічні труднощі від завданих війною збитків, що відбулося на соціальній сфері. Обидві країни перебували в умовах зовнішньополітичної ізоляції.

Радянська дипломатія почала переходити до більш реалістичного курсу у вирішенні міжнародних питань. Йшлося про переосмислення значення Жовтня, положень марксистської теорії, які здавались непохитними істинами. Ще у резолюції, прийнятій Усеросійським з'їздом рад (грудень 1919 р.), указувалось, що РРФСР "бажає жити мирно з усіма народами і спрямовувати усі свої сили на внутрішнє будівництво, щоб налагодити виробництво, транспорт і суспільне управління на ґрунті радянського ладу, чому до цього часу заважав – спершу німецький імперіалізм, потім втручання Антанти і голодна блокада" [1, с. 413]. У резолюції заперечувалась можливість перенесення військових дій на території інших країн. Після поразки Червоної армії у Польщі й так званої "Дивної війни" були підписані договори про припинення бойових дій між РРФСР і Естонією, Латвією, а 16 січня 1920 р. Верховна рада Антанти за ініціативою Англії зняла економічну блокаду Радянських республік.

Радянська Росія відновила зовнішню торгівлю з 1920 р. Україна почала вести окремі торгівельні операції за кордоном після звільнення чорноморських портів і встановлення західних кордонів. Вона мала не меншу потребу, ніж інші радянські республіки, в нормалізації торгівельних зв'язків із західними країнами.

Уже в 1920-1922 роках Україна встановила торгово-економічні відносини з більш ніж 20-ма країнами світу, а з деякими з них заклала основи для дипломатичних відносин [2, с. 25].

Торгово-економічні стосунки між радянськими республіками й Німеччиною почали налагоджуватися після вирішення проблеми обміну військовополоненими та інтернованими. З Радянською Україною договір про повернення на батьківщину військовополонених та інтернованих громадян німецький уряд підписав 23 квітня 1921 р., цей документ був аналогічний уже підписаному договору між РРФСР і Німеччиною [3, с. 40].

Крах надій на швидке здійснення революції у країнах капіталу, і передусім у Німеччині, спонукало більшовицьких керівників шукати нові шляхи забезпечення інтересів Радянської держави на міжнародній арені. Парадокс, проте, полягав у тому, підкреслював історик Н.В. Загладін, що правляча в Радянській Росії партія однією рукою спрямовувала діяльність дипломатії на встановлення мирних відносин з урядами Заходу, а іншою – підтримувала сили, які вели боротьбу проти цих урядів [4, с. 61]. Саме у цьому полягала двозначність і дуалізм радянської зовнішньої політики, про що давно вже пишуть західні дослідники.

Коли 6 травня 1921 р. було підписано "Тимчасову угоду" між РРФСР та Німеччиною на принципах рівності, взаємної вигоди і законних інтересів сторін, що передбачала розширення торгівельних відносин на усі радянські республіки, почали нормалізуватися торгівельно-економічні відносини між Німеччиною та Українською республікою [5, с. 41].

За своїм характером це були скоріше політичні, ніж економічні угоди. В них де-факто було зафіксовано визнання Радянського уряду, а його представництво в Німеччині визнавалось як єдине правомірне представництво Радянської держави. Німецька сторона в текст угоди включила спеціальну статтю, згідно з якою не допускалась ніяка антиурядова пропаганда й агітація представниками обох держав. Також був підписаний договір як доповнення до угоди від 19 квітня 1920 р. про повернення на батьківщину військовополонених і цивільних інтернованих громадян [6, т. 4., с. 105-109], також відбувся обмін нотами про урегулювання кур'єрської дипломатичної служби між двома державами.

Підписання вказаних документів сприяло нормалізації торговельно-економічних відносин між Німеччиною і радянськими республіками, дала можливість Україні направляти в Берлін свого представника із завданням розпочати переговори з німецьким урядом і приватними фірмами про встановлення торговельно-економічних відносин [7, с. 25].

У 1921 р. деякі німецькі фірми починають продавати свої товари Радянській Росії у розстрочку. Східноєвропейським банком був наданий кредит на суму 200 млн рейхсмарок, який було розподілено між радянськими республіками.

На нараді країн Антанти в Каннах 6 січня 1922 р. було прийнято рішення про скликання міжнародної економічної конференції європейських держав у Генуї за участю Німеччини, Австрії, Угорщини, Болгарії й Радянської Росії. 7 січня 1922 р. голова РНК Ленін запропонував провести з німецькими представниками конференційні переговори в Берліні й Москві [8, с. 117.].

Переговори в Берліні тривали з 25 січня по 17 лютого 1922 р. В січні 1922 р. їх вели Радек і нарком фінансів Крестинський, а потім разом із ними – Раковський і Красін, паралельно з обговоренням політичних (встановлення дипломатичних відносин) і економічних (надання позик) питань, йшло обговорення питань військово-промислового співробітництва.

У перших числах квітня радянська делегація на чолі з наркомом закордонних справ Г.Чичеріним вела переговори в Берліні з метою укладання договору про повну нормалізацію відносин із Німеччиною ще до Генуї. Але головного питання

про націоналізацію німецької власності в Росії – оминути не вдалося. Проте на конференції у Генуї що відкрилася 10 квітня 1922 р. ситуація склалась таким чином, що єдиним прийнятним виходом для обох сторін стало підписання 16 квітня 1922 року в невеличкому італійському містечку Рапалло радянсько-німецького договору, відомого під назвою Рапалльський договір.

Підписаний радянсько-німецький договір складався з 6-ти статей, за якими сторони взаємно відмовлялися від будь-яких фінансових претензій одна до одної: Радянська Росія – від претензій на репарації (ст. 1), а Німеччина – від претензій на відшкодування за націоналізовану власність (ст. 2). Договір передбачав відновлення дипломатичних і консульських відносин між обома країнами (ст. 3), а також розвиток економічного співробітництва й торгівлі на основі принципу найбільшого сприяння (ст. 4). У ст. 5 була зафіксована готовність німецького уряду щодо “надання можливої підтримки приватним фірмам”. Договір вступав у силу негайно. Лише пункт “б” ст. 1 про урегулювання публічних і приватноправових відносин і ст. 4 про найбільше сприяння вступали в дію з моменту ратифікації [9].

Велика кількість впливових політиків Заходу вбачали в цьому договорі можливість зміцнення Радянської держави за рахунок економічного й науково-технічного потенціалу Німеччини, що може нести в собі небезпеку для всієї Європи з огляду на те, що РКП(б) і Комінтерн продовжують прямувати курсом на світову революцію.

У правлячих колах Веймарської республіки ставлення до Рапалльського договору та радянсько-німецького співробітництва було не однозначним. Можна виділити принаймні два загальні підходи – лінію начальника управління сухопутних військ генерала Секта і лінію німецького посла в СРСР У. Брокдорфа-Ранцау. Перший керувався прагненням якомога швидше вирішити проблеми, пов’язані з Версальським договором, що відповідало інтересам значної частини генералітету. Другий – був обережним, зваженим і виходив з повоєнних реалій європейського світу, виношувався в політико-дипломатичних колах зовнішньополітичного відомства Г. Штресемана. [10, с. 114-115].

Лінія Брокдорфа-Ранцау знаходила підтримку багатьох політичних партій. Особливо позицію займали комуністи. Їх представник Артур Розенберг дав зрозуміти, що тільки докорінні внутрішні перетворення будуть сприяти політиці національного визволення, інакше, підкреслив він, російський народ не буде воювати за буржуазну Німеччину [10, с. 115]. 4 липня Німецький рейхстаг ратифікував Рапалльський договір.

Москва була зацікавлена в поширенні Рапалльського договору на усі радянські республіки, але не стільки з економічних, скільки з політичних міркувань, тому що перш за все потрібно було створити прецедент визнання радянських республік такою великою європейською державою, як Німеччина, із метою створення дипломатичних умов підготовки утворення СРСР, а також щоб підкорити зовнішню політику незалежних республік. Таким чином, під кінець 1922 р. склались усі необхідні політико-дипломатичні умови, що змогли забезпечити міцну основу для роз-

в'язку різносторонніх торговельно-економічних, виробничих, наукових, воєнно-технічних контактів між СРСР і Німеччиною.

Західні історики однастайно пишуть про те, що автором ідеї співробітництва Робітничо-Селянської Червоної армії (РСЧА) із рейхсвером, був генерал Х. фон Сект, який, за спогадами одного з близьких йому людей майора Ф. Чунке, ще у 1919 р. наполягав на налагодженні таких зв'язків. Підтвердження цих слів ми знайдемо в одному з мемуарів генерала Секта. Він писав, що, коли ще був начальником штабу армії "Норд" у Прибалтиці, прийшов до висновку про необхідність для Німеччини покласти на Радянську Росію у боротьбі за ліквідацію згубних для Німеччини умов, продиктованих державами Антанти у Версалі [11, р. 162].

Перші контакти з цією метою мали місце, починаючи з другої половини 1919 р., і розвивалися по кількох каналах: по лінії місій у справі військовополонених (Коппа і Хільгер), через Радека в Берліні (лютий – грудень 1919 р.), а також колишнього турецького військового міністра (1914-1918 рр.) Енвер-паші, який прибув улітку 1920 р. з Берліна в Москву з дорученням від Секта, установити таємні німецько-радянські військові зв'язки і намаганням пізніше залучити обох партнерів до співробітництва з турецькими націоналістами в боротьбі проти Великобританії [12, р. 18].

В цей час Сект призначають начальником управління сухопутних військ, фактично це була замаскована посада начальника генерального штабу. Завдяки своїй "великонімецькій" позиції він здобув великий політичний вплив. У Берліні з його думкою погоджувалися незалежно від того, хто очолював уряд у Німеччині, представники СДПН Ф. Шайдеман, Г. Бауер, Х. Мюллер, католицької партії Центру Г. Штресман чи безпартійні В. Куно і Х. Лютер.

Приблизно через півроку, 26 липня 1920 р., під час радянсько-польської війни, у дні, нестримного наступу Червоної армії, Сект направляє вищому політичному керівництву Німеччини пам'ятну записку про німецько-радянські стосунки. Починалась вона так: "У повній перемозі Росії над Польщею навряд чи можна сумніватися. Росія відхилила посередництво Англії, відкинула усяке втручання Ліги Націй, змусила Польшу безпосередньо просити перемир'я й висновок миру. Якщо це здійсниться, в Європі склалася б зовсім нова політична ситуація. Німеччина й Росія налагодили б вигідне співробітництво в різних сферах життя. Одне з найважливіших завдань Версальської політики – розділення Німеччини й Росії сильною Польщею – було б перекреслено [13, с. 204].

Сект відмовився від можливості війни Німеччини проти Росії на боці Антанти, підкреслив її повну безперспективність (вона перетворила б Німеччину "у васала Англії"). Якщо Німеччина прийме сторону Росії, то вона сама стане непереможною, тому що інші держави повинні будуть рахуватися з Німеччиною, бо вони не зможуть не приймати Росію. Співробітництво з Росією дозволить Німеччині здійснити підрив основ Версальського мирного договору, чого Берлін як раз і домагався.

Вирішальний бій під Варшавою 16-19 серпня 1920 р. приніс перемогу польській армії. Після цього одразу в результаті серії таємних двосторонніх переговорів у

Москві й Берліні у 1920-1923 рр. була визначена концепція двостороннього військового співробітництва.

Для забезпечення прямих зв'язків із керівництвом РСЧА на початку 1921 р. у німецькому відомстві за ініціативою Секта створюється спеціальна група "Зондергрупа – Р" (Росія), в радянській термінології "Вогру", тобто воєнна група. Вона приступила до розробки програми військового співробітництва між Червоною армією й рейхсвером під кодовою назвою операція "Купферберг Гольд".

Уже у травні 1921 р. у Москві з'являється перший уповноважений "Зондергрупи – Р" О. фон Нідермайер, який діяв під псевдонімом Нойман (Нейман). В Росію він прибув як представник військового міністра Німеччини із завданням виявити можливість розвитку в Росії важкої індустрії і військової промисловості, з указаних питань вів бесіди з Троцьким, Чичеріним, Риковим.

Трохи пізніше Нідермайер разом із майором Ф. Чунке (псевдонім Тайхман (Тейхман) і підполковником В. фон Шубертом здійснили ознайомлюючу поїздку по оборонних заводах і верфях Петрограда. Радянська сторона розраховувала не тільки на їх відбудову за допомогою німецького капіталу й спеціалістів, але і на значні німецькі замовлення потім. Нідермайера супроводжували заступник наркома законних справ Радянської Росії Л.М.Карахан, В.Л.Копп і керівник Німецької місії у справах військовополонених у Радянській Росії Г. Хільгер [14, с. 189-190].

Після переговорів Політбюро ЦК РКП(б) ухвалило план відновлення військової і мирної промисловості, за допомогою німецького консорціуму, запропонований представниками групи визначних військових і політичних діячів Німеччини. Про це йдеться в записці Чичеріна в ЦК РКП(б) від 10 липня 1921 р., в якій пишеться, що спочатку німці більше цікавилися нашою військовою промисловістю. Вироблена зброя залишалася б у нас на складах до моменту початку нової війни. На питання, як наважуються німці залишати на складах у нас цю зброю без гарантій, вони відповідали, що гарантія – єдність політичних інтересів. Для фінансування підприємств був створений консорціум, в який входили всі великі банки Німеччини. Від Росії вимагають лише юридичних гарантій, а також фінансові гарантії прибутку мінімум 6% [15].

Наприкінці вересня 1921 р. у Берліні (на приватних квартирах, зокрема, на квартирі майора генштабу К.фон Шлейхера) відбувалися таємні переговори наркома зовнішньої торгівлі Красіна й Коппа з керівництвом рейхсверу.

Керівництво рейхсверу вирішило відокремити угоду з "Вогру" від угоди з промисловцями. Коп інформував Чичеріна про це, а також про те, що були досягнуті конкретні умови співробітництва, за якими "Вогру" надасть радянській стороні замовлення на виробництво літаків, важкої артилерії та інших предметів військового спорядження, гарантує кредити для поповнення устаткуванням радянських заводів. Радянська сторона зобов'язувалась гарантувати "Вогру" безпосередню участь її військово-технічних кадрів, коли будуть виконуватися її замовлення на радянських заводах [16].

Радянська сторона з метою відбудови промисловості зобов'язувалась створити трест, в який би входили основні підприємства по виготовленню важкої артилерії

(Мотовиловка. Царицин), літаків (Рибінск, Ярославль), пороху, снарядів. Було обумовлено, що рада тресту буде складатися з представників радянського уряду і "Вогру", формально трест фінансувався б радянською стороною, але по суті усі необхідні кошти надавала б "Вогру". Виробнича програма укладалась після попереднього обговорення між представниками штабу Червоної армії і "Вогру".

Після переговорів Коп 24 вересня 1921 р. інформував Чичеріна про те, що вже підготували список замовлень. Основні цифри такі: 100 літаків, 300 польових гармат, 300 важких гармат, 200 зенітних гармат, 200 кулеметів, 200 бронеавтомобілів, по 3000 шт. снарядів для кожної гармати [16].

3 грудня 1921 року по травень 1922 р. комісія, до складу якої увійшли представники "Вогру", "Крупа", "Юнкерса", знаходилась в Росії. Вони оглянули заводи, які їх цікавили, й вели переговори про укладання концесій.

В кінці жовтня 1921 р. повноважним представником РРФСР у Німеччині був призначений видатний партійний і державний діяч М.М. Крестинський. Сам факт призначення члена Політбюро, секретаря ЦК РКП(б) Наркома фінансів РРФСР повпредом у Німеччину свідчив про значення, яке надавалося вищим керівництвом країни встановленню тісного й вигідного співробітництва з Німеччиною. Одразу після приїзду в Берлін Крестинський занурився у гущу подій і завдяки Копу швидко встановив контакти з вищим політичним і військовим керівництвом Німеччини.

Уже восени 1922 р. перші офіцери рейхсверу були направлені в Росію. В жовтні 1922 р. командирам Червоної армії було дозволено оглянути німецькі загальновійськові (піхотні) школи, і радянські кораблі здійснили захід у німецькі порти на Балтиці. Радянська армія зверталась до німців із проханням провести експертизу можливостей захисту Дарданелл, побоюючись інтервенції Англії й Франції з Чорного моря [17, с. 150].

26 листопада 1922 р. після тривалих переговорів у Москві були підписані концесійний договір із літакобудівельною фірмою "Юнкерс" про виробництво металевих літаків і моторів, а також ще два договори - про відкриття транзитного сполучення Швеція - Персія і про організацію аерозйомки. Це був, мабуть, перший великомасштабний договір, підписаний завдяки домовленостям які були досягнуті під час таємних переговорів Красіна в Берліні у вересні 1921 р.

У листопаді 1922 р. до влади в Німеччині приходить уряд на чолі з канцлером В. Кун. Ця подія збіглася з поглибленням економічної кризи в Німеччині 1921-1923 рр., зростанням безробіття і катастрофічною інфляцією.

В цій ситуації Німеччина вирішила заручитися підтримкою Радянської Росії, в тому числі допомогою Червоної армії, на випадок збройного конфлікту із Францією. Під тиском зовнішніх умов німецька сторона намагалася якомога скоріше завершити переговори з радянським урядом про налагодження промислового співробітництва, у першу чергу виробництва боєприпасів на радянських заводах.

На початку січня 1923 р. напруженість у відносинах Німеччини із Францією досягла критичного результату. Використовуючи як привід відмову німецького уряду від поставок вугілля й лісу за рахунок репараційних платежів Франція й Бельгія ввели 11 січня 1923 р. свої війська в Рурську область. Були встановлені митний ко-

рдон, різні збори, податки та інші обмежувальні заходи. Уряд Куно закликав до “пасивного опору” окупаційним військам.

Радянський Союз звернувся до урядів Польщі, Чехословаччини, Естонії, Литви й Латвії із закликом дотримуватися нейтралітету в рурському конфлікті і попередив, що не потерпить їх воєнних дій проти Німеччини.

Рурська криза спричинила загострення протиріч між Францією, Англією і США і продовжувалася до Лондонської конференції 1924 р. Тільки після прийняття на ній “плану Дауеса”, який передбачав пом’якшення репараційних платежів і повернення Німеччині захоплених територій і майна, французькі війська до серпня 1925 р. повністю звільнили Рурську область.

Наприкінці січня 1923 р. в Берлін із метою розміщення замовлень на поставку зброї приїхала радянська делегація на чолі із заступником голови РВР СРСР Склянським. Німці знову намагалися змусити радянську сторону дати гарантії у випадку конфлікту із Францією й Польщею виступити на її боці. Склянський; у свою чергу, дав зрозуміти, що обговорення цього питання можливе лише після обіцянки німцями військових поставок. Але, оскільки після заяви радянських представників на кредит у 300 млн марок німецька сторона її відхилила через те, що весь тасмний фонд рейхсверу приблизно дорівнював цій сумі., переговори були перервані і повинні були бути поновлені через два тижні у Москві [18, s. 105-106].

У лютому 1923 р. переговори між радянськими й німецькими представниками були продовжені в Москві, куди у складі 7 чоловік прибула так звана “Комісія німецького професора Геллера” (професор-геодезист О. Геллер) Їх приймав Склянський, який заміщав хворого Л. Троцького. В переговорах з радянської сторони брали участь начальник генштабу РСЧА П. Лебедев, начальник головного управління військової промисловості (ГУВП) Богданов, а також Чичерін і Розенгольц.

Німецька сторона висунула пропозицію про об’єднання поставок зброї з оперативним співробітництвом. Склянський, у свою чергу, наполягав на першочерговому вирішенні питань про німецькі військові поставки з оплатою за них коштовностями з царської казни і фінансової допомоги, залишивши питання домовленостей про воєнний союз на розгляд політиків. Богданов запропонував, щоб німецькі спеціалісти взялися за відбудову військових заводів на території Радянської Росії, а рейхсвер зробив замовлення на поставки боєприпасів.

Коли ж з’ясувалося, що німецька сторона не може допомогти зброєю в тому обсязі, на який сподівалась радянська сторона, Лебедев, а потім і Розенгольц, відкинули заяви про спільні операції проти Польщі. [19, s. 116, 114].

У кінці квітня 1923 р. “комісія професора Геллера” знову прибула в Москву. В її складі було 6 чоловік, очолив комісію начальник управління озброєння сухопутних військ підполковник В. Менцель.

Переговори спочатку йшли повільно і зрушили з місця лише після того, як Менцель на папері зафіксував обіцянку надати 35 млн. марок у якості фінансового внеску Німеччини в налагодження виробництва зброї у Росії. Після цього німецьким військовим експертам була надана можливість протягом трьох тижнів провести огляд радянських військових заводів: порохового заводу у Шліссельбургу, а також

заводів, на яких виробляли зброю у Петрограді (путиловські заводи), Тулі і Брянську. Експертів здивувало те, що заводи були у гарному стані, але потребували фінансової підтримки й замовлень. Німецький список замовлень складався в основному з ручних гранат, гармат і боеприпасів. Розенгольц намагався його розширити замовленнями на мотори для літаків, на протигазу й отруйні гази.

Зрештою, в ході переговорів були підготовлені два договори, і 14 травня 1923 р. в Москві відбулося підписання одного з них – договору про будівництво хімзаводу для виробництва отруйних речовин (акціонерне товариство “Берсоль”) вартістю 35 млн золотих марок. Було підготовлено також текст другого договору про будівництво в СРСР військових заводів і поставки військових матеріалів рейхсверу. Паралельно цим переговорам начальник морських перевезень німецького флоту капітан 1-го рангу В.Ломан провів у Москві переговори про будівництво підводних човнів на радянських верфях. Справа у тому, що Склянський повідомив посла Брокдорфа-Ранцау, що верфі на території СРСР можуть будувати підводні човни і без закордонної допомоги, але при наявності фінансової підтримки [19, с. 123, 128].

Але через дезорганізацію фінансів Німеччини і важкого стану всередині країни ратифікація німецьким урядом договорів затягнулася. Тому в середині червня Чичерін вказав німецькому послу на цю затримку і заявив, що військові переговори мають “вирішальне значення для розвитку військових відносин у майбутньому”. Тоді Брокдорф-Ранцау виступив ініціатором запрошення в Німеччину радянської.

У підсумку переговорів були ратифіковані два підготовлених раніше договори про виробництво в СРСР (Златоуст, Тула, Петроград) боеприпасів і військового спорядження й поставки військових матеріалів рейхсверу, а також про будівництво хімзаводу. Керівництво рейхсверу заявило про готовність створення золотого фонду в 2 млн марок для виконання своїх фінансових зобов’язань. Крестинський про підсумки повідомляв Чичеріну, що їх результат “залишається у межах тих двох договорів, які були підготовлені у Москві” [19, с. 126-128].

Таким чином потрібно відзначити, що не дивлячись ні на що, Рапалльський договір ознаменував собою провал планів Антанти на ізоляцію Радянської Росії й проведення по відношенню до неї політики економічного диктату. Одночасно він сприяв стабілізації ситуації у Європі, тепер обидві сторони могли з більшою упевненістю маневрувати в міжнародній політиці. Особливість Рапалльського договору полягала в тому, що він стимулював розвиток міжнародних зв’язків усіх радянських республік, в тому числі України. Москва була зацікавлена в поширенні Рапалльського договору на усі радянські республіки, не стільки з економічних, скільки з політичних міркувань, тому що перш за все потрібно було створити прецедент визнання радянських республік такою великою європейською державою, як Німеччина, із метою створення дипломатичних умов підготовки утворення СРСР, а також щоб підкорити зовнішню політику незалежних республік.

Пряміткя

¹ Ленин В.И. Полное собрание сочинений. – Т. 39. – М.: Политиздат, 1976.

² Торговые отношения СССР с капиталистическими странами. – М.: 1938. – 147с.

- ³ Kuczynski J. Das Grosse Geschäft. – Berlin, 1967. – 310 s.
- ⁴ Загладин Н.В. история успехов и неудач советской дипломатии (политический аспект). – М.: Политиздат, 1990. – 210 с.
- ⁵ Kuczynski J. Das Grosse Geschäft. – Berlin, 1967. – 310 s.
- ⁶ Версальский мирный договор: Перевод с фр. – М., 1925.
- ⁷ Информационный бюллетень пресс бюро дипломатического отдела наркома иностранных дел УССР. – 1922. – № 7. – С. 25-28.
- ⁸ Ленин В.И. Полное собрание сочинений. – Т.15 – М.: Политиздат, 1976.
- ⁹ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). – ф.1 – оп 2 – од. зб. 489 – арк. 14-16.
- ¹⁰ Газин В.П. Економіка і зовнішня політика Веймарської республіки (1925-1933 pp.). – Кам'янець-Подільськ, 1994. – 165 с.
- ¹¹ Haig R.H., Moris D.S., Peters A.R. German – Soviet Relations in the Weimar Era. Friendship from Necessity. – Aldersnot, 1985. – 206 p.
- ¹² Carr E.H. German – Soviet Relations between Two World Wars 1919 – 1939. – Boltimore, 1959. – 146 p.
- ¹³ Советско-германские отношения от переговоров в Брест-Литовске до подписания Рапальского договора (сборник документов). – М.: Политиздат, 1971. – 596 с.
- ¹⁴ Hilger G. Wir und der Kreml. Deutsch – sowjetische Beziehungen, 1918-1941. Erinnerungen eines deutschen Diplomaten. – Frankfurt am Main, Berlin, 1964. – 322 s.
- ¹⁵ Архив внешней политики Российской Федерации (далее – АВП РФ). – Ф. 082 – оп. 4 – ед. хр. 2 – л. 27.
- ¹⁶ АВП РФ. – Ф. 082 – оп. 4 – ед. хр. 8- л. 104.
- ¹⁷ Carsten F.L. Reichswehr und Politik 1918 – 1933. – Koln, Berlin 1964. – 484S.
- ¹⁸ Guderian H. Erinnerungen eines Soldaten. – Heidelberg, 1951. – 464 s.
- ¹⁹ Muller R.-D. Das Tor zur Weltmacht: Die Bedeutung der Sowjetunion fur die deutsch Wirtschaft und Rustungspolitik zwischen den Weltkriegen. – Boopard am Rhein, 1984. – 403 s.

УДК 94(430)“1933/1939”:32

Юрій МІКОЦ
(м. Запоріжжя)

Молодіжна політика Третього рейху: провідні вектори (1933-1939 pp.)

У статті йдеться про діяльність Б. фон Шираха та організації “Гітлерюгенд”. На конкретному історичному матеріалі автор досліджує й виокремлює провідні вектори молодіжної політики Третього рейху в період від приходу НСДАП до влади до початку Другої світової війни.

Ключові слова: Третій рейх, рейхсюгендфюрер, молодь, “Гітлерюгенд”.

Yurii Miyuts (Zaporizhzhia). The youth policy of The Third Reich: the main vectors (1933-1939)

The article deals with the activity of Baldur Benedikt von Schirach and the organization of Hitlerjugend. The author has investigated and pointed out the basic vectors of the youth policy